

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

KONYALI SEYYİD MEHMED EFENDİ’NİN MANZUM MENÂSİK-İ HACC’I

Seydi KIRAZ¹

Özet

Bir ibadet olarak hac, ilmî eserlerin yanı sıra edebî eserlerde de ele alınmıştır. Hac vesilesiyle yazılan edebî türlerden biri de “menâsik-i hac” olarak adlandırılmıştır. Bu eserlerin yazılma amacı, haccın emir ve yasaklarının yanı sıra, haccın rükünlerinden Arafat, Müzdelife, Minâ, tavaf, sa’y gibi usûl ve esaslarının anlatılarak hacı adaylarının bilgilendirilmesidir. Bu maksatla 1110/1698-99 yılında yazılan manzum eserlerden biri de Menâsik-i Hac’dır. Bu eserin müellifi, Seyyid adında bir zattır. Eserin müellifini tespit etmek amacıyla incelenen kaynaklarda “Seyyid” mahlasını kullanan başka şairler de tespit edilmiştir. Bu şairlerin yaşadığı dönemler, doğum yerleri ve hayatlarına dair diğer bilgiler karşılaştırıldığında, Konyalı Seyyid Mehmed Efendi’nin, Menâsik-i Hac’in müellifi olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Eserde, haccın şartları, farzları, vacipleri, sünnetleri gibi İslamî hükümler anlatılmıştır. Bunların yanı sıra şair, zaman zaman asıl konudan uzaklaşarak idarî, ilmî ve sosyal eleştirilerde de bulunmuştur. Eser, DİB Yazma Eserler Kütüphanesi’nde 001815-1’de kayıtlıdır. 1b-12b varakları arasında bulunan eserin hacmi 111 beyittir. Bu çalışmada menâsik kavramı ve literatürü hakkında temel bilgiler verildikten sonra menâsik-i hacler arasında muhtasar bir mukayese yapılmış, müellifin hayatı araştırılmış, eseri incelenmiş ve eserin transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Menâsik-i Hac, Konya, Seyyid Mehmed Efendi.

The Verse Menâsik of Hajj Seyyid Mehmed Efendi Born in Konya

Abstract

As a worship, pilgrimage has been handled in literary works as well as scientific works. One of the literary genres written on the occasion of pilgrimage is the so-called “menâsik of hajj”. The purpose of writing these works is to inform the pilgrim candidates by explaining the procedures and principles of the pilgrimage such as Arafat, Müzdelife, Minâ, tavaf, sa’y, the orders and prohibitions of the pilgrimage. For this purpose, one of the verse works written in 1110 / 1698-99 is the Menâsik of Hajj of a person named Seyyid. In order to identify the author of the work, many poets who have used the pseudonym Seyyid have been identified. Other information about the periods, birth places and lives of the poets determined were examined. As a result of the research, it was concluded that Seyyid Mehmed Efendi born in Konya was the author of Menâsik of Hajj. In the work, Islamic provisions such as the conditions of the hajj, fard, wâjib and circumcison are described. In addition, the poet, from time to time, moved away from the main subject and made administrative, scientific and social criticisms. The work is registered in the DİB Manuscripts Library at 001815-1. The volume of the work between 1b-12b leaves is 111 couplets. In this study, after giving basic information about the concept and literature of the author, the author and his work are examined and the transcribed text of the work is included.

Key Words: Menâsik of Hajj, Konya, Seyyid Mehmed Efendi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Bölümü, seydikiraz.27@gmail.com

GİRİŞ

Menâsik-i hac olarak adlandırılan eserlerde, İslam'ın rükünlerinden olan "hac" ibadeti bahis konusu edilmiştir. Kelime anlamı "gitmek, yönelmek; ziyaret etmek" olan hac, fikhî bir terim olarak "imkânı olan her Müslümanın belirli bir zaman içinde Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret etmesi ve buralarda bazı dinî görevleri yerine getirmesiyle yapılan ibadeti" ifade eder (Harman, 1996, ss. 382-386). Bir ibadet olarak hac, Kur'ân (Hac 22:27,29-30; Bakara 2:196; Âl-i İmrân 3:97) ve hadislerde (Buhârî, İmân 1,2; Müslim, İmân, 19-22) bahis konusu edilmiş, bu ibadeti ifa etmenin farzı ve fazileti anlatılarak teşvik edilmiş ya da hac ibadetinin terk edilmemesi hususunda şiddetli ikazlar yapılmıştır. Bu konu, ayrıca fıkıh kitaplarında "Kitâbü'l-hac" başlığı altında ele alınmış ve hac ibadetinin usûlü ve ifası ile ilgili bilgiler verilmiştir (Öğüt, 2006, ss. 389-397).

İslam dininde kutsal mekân inancının tezahür ettiği sembol yerlerden biri de Kâbe'dir. Hac muhtevalı edebî eserlerde farklı yönleriyle ele alınan Kâbe, inşa edilmesi, Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Muhammed'in hayatlarıyla ilgili olması açısından ele alınmıştır. Bu bağlamda Hacerü'l-esved, Zemzem Kuyusu, Altın Oluk, Makâm-ı İbrahim, Safâ ve Merve gibi mekânlardan bahsedilmiş; ihram, tavaf, sa'y gibi Kâbe'ye mahsus kıyafet ve ibadetler anlatılmış; telbiye ve ziyaret duaları ile hacca dair âyet ve hadisler zikredilmiştir (Uzun, 2001, ss. 23-26).

Osmanlı dönemi edebiyatında, hac hakkında meydana gelmiş zengin bir muhtevadan söz edilebilir. Hac ibadetini edebî cephesiyle ele alan eserlerden birkaç örnek vermek gerekirse şunlar sıralanabilir: Ahmed Fâkih'in (XIII. yy.) *Kitâbü Evsâfî Mesâcidi's-şerîfe'si*, (Mazıoğlu, 1974), Evliya Çelebi'nin (ö. 1096/1685) *Seyahatnâme'sinin* dokuzuncu cildi, (Dağlı, Kahraman ve Dankoff 2005), Nâbî'nin (ö.1124/1712) *Tuhfetü'l-haremeyn'i*, (Coşkun, 2002), Hüseyin Vassâf'ın (ö.1872-1929) *Hicaz Hâtırası* (Mehmet Akkuş, 2011; Sarıkaya, 2006) ile Mehmed İlhâmî'nin (d.1901 ö.1954) *Hac Seyâhatnâmesi* (Çavuşoğlu, 2019)...

Türk edebiyatında haccın bahis konusu edildiği bu tür eserler, a) Hac rehberleri veya hac el kitapları, b) Rehber nitelikli olanlar, c) Rapor nitelikli olanlar, d) Edebî, mistik veya diğer eğilimlerle yazılanlar, olmak üzere dört gruba ayrılmıştır (Coşkun, 2002, ss. 189-191). Genellikle, bu eserlerde hac kervanlarının güzergâhındaki menziller ve hac ibadetinin usûlüne uygun bir biçimde yerine getirilmesinin şartlarını ihtiva eden menâsikler ele alınmıştır. Bu durum, "menâzil-i hac" ve "menâsik-i hac" denilen iki edebî türün teşekkülünü sağlamıştır (Yaran, 1996, s. 412).

Bu iki türden birincisi olan menâzil-i hac özelliğini taşıyan eserlerde, hac kervanlarının konakladıkları menzillere ait bilgi, gözlem ve tecrübeler aktarılmıştır. Menâzil-i haclarda konağın ya da bölgenin içme suyu, havası, genişliği, tepelik ya da dağlık olması, iklimi, varsa ticarî yönü gibi özelliklerinden bahsedilmiştir. Yolculuk için daha çok günün serin zamanları tercih edilmiş, yolculukta binek olarak deve ve at kullanılmış, bunların olmadığı yerde yola yayan devam edilmiştir (Kiraz, 2020a, ss. 310-334). Haccın bahis konusu edildiği türlerden ikincisi, menâsik-i hacdir.

1. Türk Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar

"Menâsik" kelimesi "Allah'a ibadet etmek, onun için kurban kesmek" anlamındaki "nüsk/nüsük" mastarından ism-i zaman, ism-i mekân ve mimli mastar sigası olan "mensek" lafzının çoğuludur. Dolayısıyla mensek lafzı

“ibadet yeri, ibadet zamanı, ibadet etmek/kurban kesmek ve ibadet yolu/metodu” gibi manalar için kullanılmaktadır. Bu lafzın çoğulu olan menâsik kelimesi ise hac lafzıyla birlikte isim tamlaması yapılarak “menâsikü'l-hac/menâsik-i hac” diye kullanıldığında “haccın ibadetleri/hac farızasının eda edilmesi sırasında yapılması gereken ibadetler” anlamına tahsis edilmektedir (Zemahşerî, 1419/1998, s. 267).

Şu ana kadar tespit edilen manzum menâsik-i hac sayısı dokuzdur. Bunlardan dördü, XVI. yy.da yazılmıştır: Gubârî'nin *Menâsik-i Hacc'ı* (Gül, 2006), Şemseddin Sivâsî'nin *Menâsik-i Hacc'ı* (Toker, 2009, ss. 817-819; Süer, 2015), Muhyî Gülşenî'nin *Menâsik-i Hacc'ı* (Yazar, 2011, ss. 817-819) ve Amîkî'nin *Menâsik-i Hacc'ı* (Yılmaz, 2019). Geriye kalan beş eserden ikisi XVII. yy.da kaleme alınmıştır: Bu çalışmanın konusunu oluşturan Seyyidî'nin *Menâsik-i Hacc'ı* (Seyyidî, 1110/1698) ve Bahtî'nin *Menâsik-i Hacc'ı* (Karataş, 2003a, 2012b). Diğer ikisi İndî'nin *Menâsik-i Hacc'ı* (Kiraz, 2020b) ve Kâmil'in *Menâsik-i Hacc'ı* (Elgün, 2005). XIX. yy.da ve Bekir Sıdkî'nin *Menâsik-i Hacc'ı* (Bekir Sıdkî, 1329/1911) XX. yy.da yazılmıştır.

Bu eserlerden üçü (Muhyî Gülşenî'nin, Amîkî'nin ve Bahtî'nin *Menâsik-i Hacc'ları*) telif-tercüme mahiyetinde olup geriye kalanlar ise telif özelliği taşımaktadır. Tercüme edilen menâsiklerin aslı, Farsça yazılan Muhyî-i Lârî'nin *Fütûhu'l-Haremeyn*'in tercüme edilişi olup bazı eklemelerle zenginleştirilmiş hâlidir.

Menâsik-i hac, beyit sayısı bakımından dizildiğinde şu sıralama elde edilmiştir: Gülşenî'nin yaklaşık 2000, İndî'nin 1346, Amîkî'nin 1207, Bahtî'nin 779, Sivâsî'nin 756, Gubârî'nin 700, Kâmil'in 133, Seyyidî'nin 111, Sıdkî'nin 30 beyittir. Şu hâlde telif-tercüme alanında en hacimli olan eser, Gülşenî'nin *Menâsik-i Hacc'ı*dır. Telif özelliği gösterenler arasında en hacimli olanı ise İndî'nin *Menâsik-i Hacc'ı*dır. Bunlar arasında en kısa olanı Sıdkî'nin *Menâsik-i Hacc'ı* daha sonra da Seyyidî'nin *Menâsik-i Hacc'ı*dır.

Menâsik-i hac kullanılan kalıplar açısından ele alındığında Sivâsî'nin ve Seyyidî'nin *Menâsik-i Hacc'ları*nda aruzun farklı kalıpları kullanılırken diğerlerinde tek kalıp kullanılmıştır.

İndî'nin *Menâsik-i Hacc'ı*nın diğerlerinden ayrılan bir özelliği, eserin farklı yerlerinde *Vesiletü'n-necât*'in etkisinin görülmesidir. Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i gibi payidar olma arzusuyla yazılan *Menâsik-i Hacc*, vasıta beyitleri ve “merhaba” hitaplarıyla *Mevlid*'di çağrıştırmaktadır. Bu durum, İndî'nin önemli ölçüde Süleyman Çelebi'nin tesirinde kaldığını göstermektedir.

Kâmil'in *Menâsik-i Hacc'ı*, muhtevası ve adlandırılışı bakımından ilginç bir eserdir. Kataloğlarda *Menâsik-i Hacc* olarak adlandırılmıştır. 40 varaktan oluşan eserin 1b-29a varaklarında menâzil-i hacdan, 29a-40a varaklarında menâsik-i hacdan söz edilmiştir. Eserdeki menâsik ile ilgili beyit sayısı 133'tür. Bundan dolayı eserin türünü bir menâsik-i hacdan ziyade bir menâzil-i hac olarak kabul etmek daha uygundur.

2. Müellifi

Kaynaklarda, müellifin kimliği hakkında kesinliği ifade eden bir belge ya da bilgiye ulaşamadık. Bir müellifin hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar arasında onun eseri ya da eserleri en muteber bilgileri içerir. Bundan dolayı biz de önce eserlerinden hareketle, daha sonra da farklı kaynaklardan yararlanarak şaire dair bazı bilgiler tespit etmeye çalıştık.

Müellifin ilk eseri *Menâsik-i Hac'*dir. Bu eserin "...Ol vakitte saña şer' an diyenler taḥḳîḳ zarîf hâcc luğatde ḳaşda dirler ıṣṡılâḥın beyân eyle **Seyyid**...1b" cümlesi, 11. ve 71. beyitlerde zikredilen isme göre müellifin Seyyid adında bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beyte göre müellifin insanları otuz üç yıl irşat etmiş bir şeyh ya da müderris olduğu söylenebilir:

Otuz üç yıldır işim Ḥaḳḳ'a bu ḥalkı ḥaḳḳ ile
Da' vet ammâ az buldum Ḥaḳḳ'a tâbi' ḥaḳḳ ile (b.30)

İkinci eseri olan *Menâzil-i Hacc'*a (Donuk, 2019, 28(1), 123-169) göre Seyyid, 1110/1698-99'dur (12b, 25b) yılında hacca gitmiştir. Bu tarihte şairin iki çocuğu vardır (v.12b). Aşağıdaki beyitlerde müellifin hac güzergâhında bulunan bazı yerleşim yerleri belirtilmiştir. Bu beyitlerden şairin doğum yeri ve bir müddet yaşadığı bölge tespit edilebilir. Beyitlere göre şair, Ilgın, Konya, Karapınar Ereğli, Yenihan ve Çiftehan (Bugün Niğde'nin Ulukışla ilçesinin sınırlarında kalan bir köy) gibi birçok beldeden geçerek hac yolculuğunu devam ettirmiştir. İkinci beyitteki "maskat-ı re's" ibaresi "doğum yeri"; "mevtın" yerleşilip oturulan, yurt edinilen yer anlamına gelmektedir. Buna göre şairin Ulukışla ile Ereğli arasında bulunan Yenihan denilen mahalde doğduğu (maskat-ı re'sim) ve daha sonra buradan göçerek Ereğli'ye (mevtınım) yerleştiği anlaşılmaktadır.

Ilgın u Lâdik'le Ḳonya ismidir Karabıñar
Mevtının şehr-i Ereğli andadur 'âlî bıñar (v.13b)

Gel merâma **maskat-ı re'sim** olandır **Yeñiñhan**
Altı sâ'atdir oradan ṡağ içinde Çifteñhan (v.14a)

Hayatı hakkında başka bir ipucu şairin *Nazm-ı Peygamberân* adlı eserinde bulunmaktadır. Aşağıdaki ikinci mısraları verilen beyitlerdeki "sūḳî" kelimesi, çarşı pazara ait, çarşı pazarla ilgili anlamıyla kullanılmıştır. Bu kavramdan hareket şairin hayatının belli bir döneminde ticaretle uğraştığı anlaşılabilir.

Ey şeft'-i 'aşıyân **sūḳî**-i kemter çâkeriñ (v.33a)

Yâ ilâhî ḳıl müyesser **sūḳî**-i bî-çâreye (v.34b)

Müellifin üç eserindeki bilgiye göre adının Seyyid olduğu, Yenihan'da doğup Konya Ereğli'ye yerleştiği, bir dönem ticaretle meşgul olduğu, otuz üç yıl şeyh-müderris olarak hizmet verdiği, Seyyid-Seyyidî mahlaslarıyla şiirler yazdığı ve 1110/1698-99 yılında hacca gittiği anlaşılmıştır.

Şairin "Seyyid" mahlasıyla şiirler yazması, Konyalı olması ve 1110/1698-99 yılında hac seyahatine çıkması somut bilgiler olduğundan bu bilgileri esas alarak kaynaklardan şairin kimliğini tespit etmeye çalışacağız. Kaynaklar tarandığında birden fazla müellifin "Seyyid/Seyyidî" mahlasıyla şiirler yazdığı görülmüştür (Çiftçi, 2017, ss. 254-255; Erdem, 1994, ss. 167-168; Genç, 2000, s. 238; İnce, 2005, ss. 410-412; Mehmed Süreyya, 1996, s. 1503). Şairlerin yaşadıkları dönemler, doğum yerleri ve hayatları hakkındaki diğer bilgiler dikkate alındığında, Konyalı Seyyid Mehmed Efendi'nin *Menâsik-i Hacc'*ın müellifi olma ihtimalinin daha ağır bastığı görülmüştür.

Bu kanaati destekleyen önemli eserlerden biri, *Şakâik-i Numaniyye ve Zeyilleri* adlı temel kaynaktır. Bu eserde müellif hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Eş-Şeyh es-Seyyid Muhammed medîne-i Konya’dan bedîd ve nâil-i deste-i dânişveri olup Rûm-i cennet rûsûma hicret ve Lofca kasabasında ikâmet eyleyüp kasabâ-i merkûmede sâkin-i tarik-i Halvetiyye meşâyihinden Şeyh es-Seyyid Ali Efendi’dan inâbet ve tekmil-i âdâb-ı tarikat itdikden sonra me’zûnâ. Mahrûse-i Bursa’ya vâsıl olmuşlar idi. Mahrûse-i merkûmede (Bursa) Kasımpaşalı Şeyh Mustafa Efendi yerine Fenârî Ahmed Paşa Zaviyesi’nde secde-nişîn meşihat olup bir müddetden sonra Enârlı Mahallesi’nde dahi kendüleri müceddiden bir câmi-i şerîf ve bir zâviye-i latife binâ eyleyüp ol mahale nakl eylemişler idi. İki defa nâil-i hac beyt-i Hüdâ ziyâret-i Ravza-i sultân-ı enbiyâ aleyhi’s-selâvatü ve’s-selâm mazhar-ı murâd olmuşlar idi. Bu hâl üzere zâviyelerinde ibâdet ve tâ’ate kâ’im ve irşâd-ı tâlibîne müdâm iken bin yüz on sekiz (1118) Receb’in on üçüncü (13) gicesi dâr-ı bekâyâ intikâl eylediler...” (Özcan, 1989, s. 416).

Seyyid Mehmed Efendinin hayatı hakkında bilgi veren kaynaklardan biri de Bursa meşâyihinin tercüme-i hallerinin anlatıldığı *Yâdigâr-ı Şemsî* adlı eserdir. Eserin müellifi Mehmed Şemseddin’e göre, Seyyid Mehmed Efendi kutbu’l-ârifin ve Enârlı Dergâhı’nın kurucusu olarak tavsif edilmiştir. Babası Konya Bozkır’dan Hacı Mustafa Ağa adında bir zattır. İlmî tedrisattan sonra tarikata meyletmıştır. Gördüğü rüya üzerine babasının rızasını alarak Anadolu ve Rumeli seyahatine çıkmıştır. Seyahat sırasında Lofça kasabasına gelerek daha önce rüyada gördüğü Halvetî şeyhi Ali Efendi’yle buluşmuş ve kendisine intisap etmiştir. Tekamülünü tamamladıktan sonra şeyhinin icazetiyle Bursa’ya gelmiştir. Burada bir müddet Pâris Bey Zâviyesi’nde daha sonra Ahmed Paşa Fenârî Zâviyesi’nin şeyhi Kasımpaşalı Mustafa Efendi’nin yanında kalmıştır. Fahreddin Efendinin *Gülzâr-ı İrfân’*ına göre 1091 yılında Enarlı Mahallesinde meşhur Enârlı Dergâhı’nı açmıştır. İki defa hacca giden Mehmed Seyyid Efendi, 80 yaşında iken Recep ya da Şaban 1118’de vefat etmiştir (Mehmed Şemseddin, 1332/1913, s. 114).

Seyyid Mehmed Efendi ile ilgili kaynaklardan biri de Bursa vefeatnâmeleridir. İsmail Belig’in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân’*ına göre bu zat, Konya’nın bir köyünde, Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân’*ına göre şair bir dönem ticaretle uğraşırken gördüğü rüya üzerine ticareti bırakıp Halvetî şeyhi Şeyh Ali’ye intisap etmiştir. Bir defa babasıyla, bir defa da ömrünün sonlarına doğru hacca gitmiş ve Seyyid mahlasıyla şiirler yazmıştır. Müellif, Enarlı Zaviyesi’nde yirmi yıl halkı irşat ettikten sonra 13 Şâban 1118 / 20 Kasım 1706 ya da Recep 1118 / Ekim 1706 tarihinde seksen yaşındayken vefat etmiştir (Donuk, 2019, ss. 131-132).

Yukarıdaki kaynaklardaki bilgilere bakıldığında, Seyyid Mehmed Efendi’nin vefat ettiği ay (Recep, Şaban) hususunda ihtilaf olmakla beraber vefat ettiği 1118/1706 yıl konusunda bir fikir birliği vardır. Kaynaklara göre müellifin Konyalı olduğu, bir dönem ticaretle uğraştığı, kendi tesis ettiği Enarlı Zâviyesi’nde yirmi yıl irşat vazifesinde bulunduğu, iki defa hacca gittiği ve Seyyid mahlasıyla şiirler yazdığı bilinmektedir.

Kaynaklarda verilen bilgiler ile müellifin üç eserinde geçen bilgiler mukayese edildiğinde bu bilgilerin önemli ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Bu hususta en önemli kriter *Menâsik-i Hacc’*ın 1110/1698-99 yılında yazılmasıdır. Müellif, 1118/1706 yılında öldüğüne göre eserini vefatından yedi, sekiz yıl önce yazmış olması muhtemeldir. Bilgilerin kesiştiği önemli bir konu da müellifin Konyalı olması, Halvetî tarikatına intisap etmeden önce bir dönem ticaretle uğraşması ve Enarlı Zâviyesi’nde otuz üç (yirmi) yıl hizmet etmesidir. Bütün fikir birliğine varılan bu bilgilerden sonra oldukça kuvvetli bir ihtimale göre, *Menâsik-i Hacc’*ın nâzımının Enarlı Şeyhi Konyalı Seyyid Mehmed Efendi’nin olduğu söylenebilir.

3. Mahlası

Şairin mahlası, üç eserinde iki farklı şekilde geçmektedir: Seyyid ve Seyyidî. Çalışma konumuzu oluşturan *Menâsik-i Hac*'da üç kez Seyyid (Mensur bölüm, b.11 ve 71), yedi kez Seyyidî (b.16, 57, 58, 78, 87 ve 110) olarak yazılmıştır. İkinci eseri olan *Menâzil-i Hacc*'ında iki kez Seyyid (v.13a ve 22a), üç kez Seyyidî (v.13a, 17b ve 23b) olarak zikredilmiştir. Müellifin mahlası, *Nazm-ı Peygamberân* adlı son eserinde ise bir kez Seyyidî (v.30a) olarak belirtilmiştir. Mahlasın üç eserdeki kullanımına bakıldığında beş kez Seyyid, on bir kez Seyyidî tercih edilmiştir. Mahlasın kullanım dağılımına bakıldığında şairin daha çok Seyyid'i tercih ettiği görülmektedir.

4. Eserin Adı ve Türü

Eserin özel bir adı yoktur. Verilen başlığa göre (Hâzâ Nazm-ı Menâsik-i Seyyidî 1b) eseri, *Menâsik-i Hac* olarak adlandırmak mümkündür. Eserin adını belirlememizde yardımcı olan başlık, aynı zamanda eserin türünün bir menasik olduğunu göstermektedir. Metnin muhtevasında haccın şartları, farzları, vacipleri, sünnetleri, mekruhlar ve haccı ifsat eden yasakların ele alınması bunu desteklemektedir: Fî-Beyân-ı Vücüb-ı Şerâ'î'l-Hac, Fî-Beyân-ı Ferâ'î'l-Hac, Fî-Beyâni'l-Vâcibât, Fî-Beyân-ı Süneni'l-Mü'ekkede, Fî-Beyâni'l-Mekrûh Fî-Beyâni'l-Müfsid...

5. Bölüm Başlıkları ve Özetleri

5.1. Fî-Beyân-ı Vücüb-ı Şerâ'î'l-Hac

Bu bölümde hacca gidebilmenin yedi şartı iki beyitle anlatılmıştır: Tâat kelimesi istitaat anlamıyla (güç yetirmek), Müslüman olmak, akıl sağlığı yerinde olmak, hür olmak, bülüğ, vakit (Arafat'ta vakfe ve ziyaret tavafı için belirli vakitlere yetişmedikçe hac farz olmaz.), ilim (Haccın farz olduğunu bilmek.).

5.2. Fî-Beyân-ı Şerâ'î'l-Edâ

Haccın eda edilmesi beş şarta bağlanmıştır. Bunların üçü (Emn-i rāh, habs olmamak ve şihhat) kadın ve erkekler için ortak, diğer ikisi (iddet bakleyen kadın olmamak ve yanında mahremi bulunmak) kadınlara özgüdür. Toplam on üç beyit olan bu bölümde aynı zamanda bu şartların yerine getirilmediği, âlimlerin bu konulardaki görüşlerinin dikkate alınmadığı, hüküm sahibi olanların ehil olmadığı gibi dönemin sosyal bir eleştirisi de yapılmıştır.

5.3. Fî-Beyân-ı Şerâ'î-i Şihhati'l-Edâ

Haccın edasının sahih olması için gerekli olan dokuz şart iki beyitle anlatılmıştır: Akıl sağlığı yerinde olmak, Müslüman olmak, temyiz kabiliyetine sahip olmak, hac için muayyen olan zaman, ihrama girmek, haccın menasikini onlara mahsus yerlerde eda etmek, eşyle cinsel ilişkide bulunmamak, o yıl eda etmek (eda edilmesi gereken zamanda yapmak) ve fiile azmetmek (hacca niyet etmek).

5.4. Fî-Beyân-ı Şerâ'î-i Vuqû'-ı Ani'l-Farz

Bu bölümde haccın farz olmasının dokuz şartı anlatılmıştır: Mevte dek ibka (haccın zamanına yetişmek), Müslüman olmak, akıl sağlığı yerinde olmak, hür olmak, hacca güç yetirecek kadar sağlıklı olmak, başkasına muhtaç olmamak (ekonomik durumunun iyi olması), niyet, vakfeden önce cima etmemek, ergenlik çağını geçirmiş yetişkin olmak.

5.5. Fî-Beyâni'l-İhrâm

Bu bölümde, ihrama girilmeden önce helal olan şeylerin ihramdan sonra haram olduğu iki beyitle anlatılmıştır.

5.6. Fî-Beyân-ı Ferâ'izi'l-Ḥac

Haccın farzlarıyla ilgili iki farklı bilgi beş beyitlik bir açıklamayla verilmiştir. Birincisinde farz sayısının üç (İhrama girmek, Arafat'ta vakfeye durmak, Kâbe'yi tavaf etmek) olduğu belirtilmiştir. İkincisinde Hanefî mezhebinin dışındaki diğer mezhepler de dikkate alınarak farz olarak kabul edilen altı madde zikredilmiştir: Hac sırasında "Lebbeyk Allâhümme Lebbeyk" deme, niyet, Arafat'ta vakfeye durmak, hacda ibadetlerin belli bir sıraya göre yapılması, tavaf ve farz olan tavaf.

5.7. Fî-Beyâni'l-Vâcibât

Bu başlık altında haccın yirmi iki vacibinin ve on dokuz kuvvetli sünnetinin olduğu ifade edildikten sonra vacipler sıralanmıştır. Bölümdeki beyit sayısı on beştir.

5.8. Fî-Beyân-ı Süneni'l-Mü'ekkede

Bu bölümde yukarıdaki "Fî-Beyâni'l-Vâcibât" başlığında sayısı belirtilen on dokuz kuvvetli sünnet, on beş beyitle izah edilmiştir.

5.9. Fî-Beyâni'l-Müfsid

Haccı bozan fiiller dört beyitlik bir açıklamayla belirtilmiştir: Eşyle cinsel ilişkide bulunmak ve Arafat'ta vakfeye durmamak.

5.10. Fî-Beyâni'l-Mekrûh

Bu bölümde yirmi dört mekruh, dokuz beyitle açıklanmıştır.

5.11. Fî-Beyân-ı Mâ-Yeḥrumu 'Ale'l-Muḥrim

Toplam haram sayısının kırk beş olduğu belirtildikten sonra bunlar, önce dört grup olarak tasnif edilmiş, ardından tek tek yazılmıştır. Bölümün beyit sayısı on altıdır.

5.12. Fî-Beyân-ı Mâ-Lizeme Minhu't-Taşadduk

Bu bölümde ihramlı kişinin sadaka ile telafi edebileceği on üç hatalı fiil, dört beyitle açıklanmıştır.

5.13. Fî-Beyân-ı Mâ-Lizeme Minhü'l-Ḳıymetü

Bu bölümde yapıldığı takdirde kıymetinin (bedelinin) sadaka olarak verilmesiyle telafi edilen hatalı fiiller, iki beyit hâlinde açıklanmıştır.

5.14. Fî-Beyân-ı Mâ-Yecibu Fîhi Cebru'n-Nuḡṣân

Eksikliğin Telafisi İçin Vacip Olan Şeylerin Beyanı" başlığı altında şunlar sıralanmıştır: Yaralamak, sakalı yolmak ve canlıya zarar vermek. Şimdiye kadar yapılan bu açıklamalarla kırk beş haramdan söz edilmiştir. Açıklama iki beyitten ibarettir.

5.15. Fî-Beyân-ı Aḥkâm-ı Fevti'l-Ḥac

Bu başlıkta, haccın hangi durumlarda kabul olunmayacağı sekiz beyitlik bir açıklamayla verilmiştir. Bölümde herhangi bir sayı belirtilmemiştir.

5.16. Fî-Beyân Mâ-Yübâhu Li'l-Muḥrimi Velâ Yelzimü Bi-fi'lihi Şey'un

İhrama bürünmüş, ihramlı bir kimsenin yapabileceği otuz altı mubahtan söz edilmiştir. Sekiz beyitle açıklanan "Fî-Beyân Mâ-Yübâhu Li'l-Muḥrimi Velâ Yelzimü Bi-fi'lihi Şey'un" başlığı aynı zamanda *Menâsik-i Hacc*'in son başlığıdır.

Eserdeki başlıklar, hac ibadetiyle ilgili konulara göre tertip edilmiştir. Konular, haccın eda edilmesi ve şartları, sıhhatinin şartları, kimlere farz olduğu, ihram, haccın farzları, vacipleri, sünnetleri, sadaka verme, haccı bozan fiiller, haccın mekruhları, ihram yasakları, bedelinin ödenmesiyle telafi edilmesi gereken hatalı fiiller, eda sırasında eksik kalan menasikin tamamlanması için yapılması vacip olan şeyler, haccın kabul edilmesini engelleyen hükümler ve ihrama giren bir kimsenin yapabilecekleri şeyler anlatılmıştır. Eserde, toplam on altı başlığa yer verilmiştir. Bütün başlıklar Arapça olarak yazılmıştır. Başlıklarda anlatılan konular, iki beyitten on altı beyite kadar değişkenlik göstermiştir.

6. Şekil Unsurları

Eser, haccın öneminin anlatıldığı mensur bir girizgahla başlatılmıştır. Klasik mesnevi tertibinde, bir eserin tevhid ya da münacat, naat, çâr-yâr-ı güzîn, sebep-i telif bölümleri ile başlatılması genellikle ihmal edilmezken *Menâsik-i Hacc'*ın ilk varaklarında bu bölümlere yer verilmemiş, doğrudan konular anlatılmıştır. Bu bölümler, müellifin bir sonraki eseri olan *Menâzil-i Hacc'*ında da görülmez (12b-25b.). Fakat yazmanın son eseri olan *Nazm-ı Peygamberân Aleyhi's-selâm*'da, (26b) Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar adı Kur'an'da geçen peygamberlerin övüldüğü yirmi dokuz beyitlik bir manzumeyle başlamış, ardından dört halifenin ve İmam-ı Âzam'ın övüldüğü manzumelerle devam ettirilmiştir. Müellifin son eserindeki planı, geleneksel mesnevi planına kısmen uyduğu söylenebilir.

Menâsik-i Hac, mesnevi nazım biçimiyle yazılmış 111 beyitlik kısa bir eserdir. Mesnevinin beyitleri istinsah edilirken müstensih tarafından yapıldığı anlaşılan birçok hataya rastlanmıştır. Kusurlu beyitlerin ikisinde uyaklar gözetilmemiştir. Müstensihin ilk beyitteki dalgınlığı, tarnskripsiyonlu metin kısmında son iki kelime, takdim-tehir yoluyla değiştirilerek düzeltilmiştir. Metinde görülen önemli hatalardan biri de beyitlerin ikinci mısraları, muhtemelen unutkanlıktan ya da dalgınlıktan yazılmamıştır:

Ṭavāf u ' umre sa' y ider anun' çün

İder ḥaccıñ fevâti için ṭavāf (b.101)

Ḳatl-i ḥayye fâre ' aḳreb kelb ü ğurâb nemi ba' üz

Ḥide 'e vü sereṭân ḳurt zi 'b berâġis selehfân (b.105)

Ḥutbe üç mevzi' de maḥşûş ğusl-i yevm-i ma' rifet (b.51)

Dört şey ' zebḥ ile şayd-ı semek câ 'iz şifât (b.106)

Eserde aruzun fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün ve mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün kalıpları kullanılmıştır. Birinci kalıp metnin ana kalıbı olup 1-98, 104-111 beyit aralığında kullanılmıştır. İkinci kalıp ise 196-103 beyit aralığındaki tek bir manzumede tercih edilmiştir. Müellifin aruzu kullanma hususunda başarı olduğu söylenemez. Bu kusurların büyük oranda müstensihden kaynaklandığı söylenebilir. Eserin başlarında aruz kusuruna pek rastlanmazken özellikle eserin sonlarına yaklaşıldıkça aruz hataları artmıştır. Vezni sorunlu olan beyitler kısmen düzeltilmiş, düzeltilmeyen beyitler ile hareke, harf hataları... gibi hususlar, dipnotta gösterilmiştir.

7. Dili ve Üslubu

Eserin tertibinden maksat, haccın eda edilmesi sırasında ihtiyaç duyulan bilgilerin anlatılması olduğundan müellifin hikemî bir tarz kullandığı söylenebilir. Bu bağlamda şair, dönemindeki aksaklıklara işaret etmiştir. Bu aksaklıkların bir cephesi halka diğer cephesi yöneticilere baktığından şair, zaman zaman asıl konunun dışına çıkarak her iki tarafı eleştirmiştir. Müellif, eleştirinin yapıldığı beyitlerde bir nâsih sıfatıyla konuşmuş, bağlamdan uzaklaştığını fark ettiğinde tecrid yoluyla kendisine hitap ederek yeniden asıl konuya dönmüştür:

Seyyidî kaçır it yeter ‘ârif olan añlar dutar
Añlamazsa el için cem‘ olana dînin şatar (b.17)

Seyyidî dön maşşada virme vücūduña elem
Çoqça izhâr itme haqqı haşm elindedir qalem (b.59)

Gel merâma **Seyyidî** depretme derdiñ deprenir
Cüz’ice fehmi olan añlar murâdı deprenir (b.78)

Üslubunda bir içtenlik sezilen şair, hitaplarında “Gözüm, cânım, baba!” gibi samimi ifadeleri tercih etmiştir. Seyyidî’nin seslenişinde kimi zamanda dinî bir unvan olan “İmâm!” ibaresini tercih etmesi, eserin hitap ettiği kitle arasında din görevlileri de olduğunu göstermektedir. Eserin bu özelliği taşıdığını gösteren başka bir husus, eserin muhtasar bir menasiknâme özelliği taşımasıdır.

Metne hâkim olan dilin ağırlıklı olarak Arapça olduğu söylenebilir. Bu durum eserin türü ile yakından ilgilidir. Haccın rükünlerinin anlatıldığı eserde, bu alanla ilgili terimler bazen arka arkaya sıralanmış bazen Arapça bir kaide bir beyit hâlinde verilmiştir. Bunun yanı sıra eserin bütün başlıkları da Arapçadır:

Kaşş-ı lihye rub‘u re’si halk ile lübs-i kamış
Vâcîh re’süñ rub‘u gelen kâmilen örtmek desîs (b.81)

Tetayyüble teddehün lübs şevb maşbüğ muţayyeb
Meger mağsül ola maşbüğ bulmaya muţayyeb (b.82)

El-ihrâm hüve’d-duhülü fi-İltizâmi hürmetihi
Mâ-yekünü ‘aleyhâ halâlen qable’l-İltizâm (b.23)

8. Nüsha Tavsifi

Manzûm Menâsik-i Hac, Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi’nde (DİB), 001815-I, numarası ile kayıtlıdır. Eserin ismi ve müellifin ismi, 1b varlığının baş tarafında kırmızı mürekkeple *Hâzâ Nazm-ı Menâsik-i Seyyidî* olarak belirtilmiştir. Eser, 1b-12b varakları arasında yer almaktadır. Eserin 1b varığı altın yaldızlı mihrabiye, metnin etrafı 1b ve 2a varığında altın yaldızlı bordürlü, çift siyah ve tek kırmızı cedvelle çerçevelenmiş, diğer varaklarda metnin etrafı kırmızı cedvelle çerçevelenmiş, konu başlıkları ve cümle sonu noktaları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser, nohudi ve krem renkte filigranlı kâğıda çekilmiştir. Eserin şirazesi

dağılmış, bazı varaklar birbirinden ayrılmış, bazı varaklara kâğıt yapıştırmak suretiyle tamir görmüş, bazı varakları su almış, lekeler oluşmuş, bazı varaklarda mürekkep dağılmış ve yazıya zarar vermiştir.

DİB Kataloğunda aynı demirbaşla ve aynı müellif adına kayıtlı, 12b-25b varakları arasında bulunan ikinci bir eser bulunmaktadır. Metnin 25b varağındaki “Menâzil bâb-ı huccâcun menâsik emrini icmâl” mısrasından ve muhtevâsından dolayı eser, bir *Menâzil-i Hac*'dir. *Menâsik-i Hac* ile *Menâzil-i Hacc*'in rekabe kaydı bulunmaktadır. Bu kayda göre her iki eser, Halil adında bir müstensih tarafından 1122 /1710-11 yılında istinsah edilmiştir (25b).

Müellifin DİB Kataloğunda 001815-II demirbaş numarasıyla kayıtlı üçüncü bir eseri bulunmaktadır. Bu eser, Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar adı Kur'an'da geçen peygamberlerin övüldüğü yirmi dokuz beyitlik bir manzumeye başladığından *Nazm-ı Peygamberân Aleyhi's-selâm* olarak adlandırılmıştır. 26b-35a varakları arasında bulunan eser, Halil adında bir müstensih tarafından 25 Safer 1123/14 Nisan 1711 tarihinde istinsah edilmiştir.

İlk Beyit: Beş gün içre tām olacaķ cümle ef'âl-i hacc
Ba'zı fâzıl böyle taşrîh eylemişdir itme lecc

Son Beyit: Bu otuz altı [hem] oldı beyân eyle 'ayân
'İlme tâlib olmayan dünyâ vü 'uqbâda yayan

9. Metin

Hâzâ Nazm-ı Menâsik-i Seyyidî

Şarḫ-ı İslâm'dır biriniñ rûkn-i a'zam olduğun naşş haber virdi teyağķun it nedir [1b] ḥacc-ı şerîf her umûri naķle rabṭ tâ bilesin ne olduğın ol vaķitte saña şer'an diyenler taḥķîķ-i zarîf-i hâcc luğatde kaçda dirler işṭilâḫın beyân eyle **Seyyid** cümle iḥvâna ola zâhir 'ayân fi'l-i ḥâş eyle zamân-ı ḥâşda zâ'ir olmalı ol mekân-ı ḥâş kim sa'y idüp anda olmalı ḥazret-i hacc-ı şerîfîñ işṭilâḫ ma'nâsı bu zabṭa 'azm eyle 'amel it bulasın cennetde bû

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

1. Beş gün içre tām olacaķ cümle ef'âl-i hacc [2a]
Ba'zı fâzıl böyle taşrîh eylemişdir itme lecc

Fi-Beyân-ı Vücüb-ı Şerâ'itü'l-Hacc

2. Kaçdurur dirseñ vücüb-ı şarḫ-ı haccı zü'l-hilm
Tâ'at İslâm 'aql u ḥürriyet bülüg vaķt ü 'ilm
3. Bu yedi şarṭıñ biri olmaya farz olmaz o ḥacc
'Aql ile dîn olamaz var cehle tevbe it kaç

Fı-Beyân-ı Şerâ 'itî'l-Edâ

4. Yâ ne miqdârdır edâ-yı şart dinürse fi'l-mesâ
Beş velâkin müşterek beyne'r-ricâli ve'n-nisâ
5. Emn-i râh hâbs olmamak şîhhat bulunmak fi'l-beden
Bunlar 'âm bâkî nîsâya hâşdurur şorsın giden [2b]
6. 'İddet olmamak ikinci 'avrata maḥrem gerek
Gidemez şer'an bilâ-maḥrem gide ta'zîr gerek
7. Böyle dir şer'-i Muḥammed men'e kâdirdür emîr
'Âlime i'lâmı farz icrâsı lâzım li'l-emîr
8. Şimdi bunlar kaldılar 'âlimlere danışmadan
El deger mi danışa fâsîd ile konuşmadan
9. Şimdi meydân fâsidiñdir ğâfiliñdir câhiliñ
Fehmi yok temyîzi yokdur hâkim olan zâhiliñ
10. Baksa eslâfiñ tevâriḥde ne idi kârları
'Âlim-i 'âmiller idi cümle yâr-ı ğârları
11. Kaldı şüret uğrusı va'llâhi ta'dâd olmadan
Gidegör 'uqbâya **Seyyid** zerre² mu'tâd olmadan [3a]
12. Hey'ete baksañ tıyulmaz kavlı ü fi'l-i bâ-Yezîd
Cüz'ice im'ân iderseñ fi'lidür fi'l-i Yezîd
13. Ehl-i dünyâ ola nekes fehmine virdi kelâl
Terk-i 'ilm hetk-i 'ırz ceḥl ile zulm-i ḫalâl
14. Âh-ı huccâc yerde kalmaz hâkim açsın gözünü
Nuşret itsün gice gündüz hâliş itsün özünü
15. Cümleden fâsîd ne dimek şerdürür 'âcil cezâ
Mâ'adâsı 'ibret alsun itmesün ḫalka ezâ

² “Zerre” kelimesindeki peltek “ذ” harfi sehven keskin “ز” olarak yazılmıştır.

16. **Seyyidî** kaşır it yeter 'arif olan añlar dutar [3b]
Añlamazsa il için cem' olana dînin şatar

Fi-Beyân-ı Şerâ'it-i Şihhati'l-Edâ

17. Yazdılar daği toktuzdur şart-ı şihhat li'l-edâ
Zabtına sa'y idene her kim ise cânım fedâ
18. 'Aql u İslâm temyîz ile zamâni ihrâm mekân
Bî-cimâ' ol yıl edâ fi'le 'azîmet keyfe kân

Fi-Beyân-ı Şerâ'it-i Vuķû'-ı 'Ani'l-Farz

19. Mevte dek ibkâ vü İslâm 'aql u hürriyet edâ
Kendi nefis ile eger kâdir ise olur edâ
20. Gayrıdan olmaya kaşdı daği niyyet nâfile
Vaķfeden evvel cimâ' olursa fâsid gâfile
21. Toktuzuncı şart bülügdur bâlige olur hitâb [4a]
Bu otuz şart oldu cümle zabt idendir müsteşâb

Fi-Beyâni'l-İhrâm

22. *El-ihrâm hüve'd-duhûlü fi-iltizâmi ħurmetihi*
Mâ-yekünü 'aleyhâ ħalâlen kable'l-iltizâm³
23. Girme dir ma' nâ-yı ihrâm iltizâm'a şol ħarâm
Şey'i kem ħillî⁴ mu' ayyen idi kable'l-iltizâm

Fi-Beyân-ı Ferâ'izi'l-Ħac

24. Fi'l-ħaķîķa farzı üç ihrâm vuķûf ile tavâf
Raħmetu'llâh metin içre altıdır ħıfz eyle şâf
25. Telbiye niyyet vuķûf tertîb tavâf muṭlaķ tavâf
Niyyeti taşrîħ iden metn-i muşannif itme lâf [4b]
26. Farz olan yerlerde lebbeyk yâ anîñ mişli ile
Farz tamâm olur daği taķlîd-i ħurbân şevķ ile
27. Oķuna tamâm vürüd üzre ziyâd olsa ħasen
Bundan eksik oķuna mekrûh olur olmaz ħasen

³ İhrâm, vacip olmasından önce kendisine helal olan şeyin haramlığının vacip olmasının başlangıcıdır.

⁴ Girmeden önce helal olduğu belli olan nice şeyin haramlığının vacip olması.

28. Niyyet-i kaşd dirler cüz 'ice turmaqdır vukūf
Mā-⁵ adā tafşīlin im' ān ile ol şāhib-vukūf

Fi-Beyāni'l-Vācibāt

29. Vācibāt yigirmi iki on toköz sünnet tamām
Hācetiñse zābtın it cehl ile rabt olmaz rumām
30. Otuz üç yıldır işim Hākk'a bu hākkı hākk ile
Da' vet ammā az buldum Hākk'a tābī' hākk ile [5a]
31. Hācīyam dirseñ su 'āl olunsa yok şer' ī cevāb
Cehl ile şey ' hāşıl olmaz kande bulursın şevāb
32. Şanma kim kendüm tamām itdim işim buldı tamām
Yoğa yok cürm ü kuşurum haddi geçmiştir tamām
33. Evvelī miķātdan iħrām sa' yidir beyne's-Şafā
Daħi ve'l-Merve üçüncü ibtidāsı min-Şafā
34. İstidāmdır nehāran li'l-ğurūb-ı fi'l-vukūf⁵
Olmaya vaqfe nehāran cüz 'ün mine'l-leyde⁶ vukūf
35. Vaqfedür Müzdelife'de⁷ ba' de't-ţulū' fecr-i nehār
Budur altıncısı yedincisidir remy-i cimār
36. Hākkı taqşīr toközuncısı vedā' için tavāf [5b]
Fi't-tavāf meşy oldu onuncı rek' atān⁸ li't-tavāf
37. On ikincisi tahāretdir teyāmün on üçü
' Aks ider ba' zı kilāb anlardır itiñ ard kıçı
38. Setr-i ' avret kadar mā yestür tahāret min-şiyāb
Didi on altıncı tavāf zā 'irīn oldu meşāb
39. On yedincisi tavāf[dır] ekşer olur ziyād
Ol tavāf ola vedā-ı fi'l-ħaţm it i' tiyād
40. Kable hākkın remy-i cemre fi'n-nahar ma' nāda 'ām
Müfrid kārın temettü' oldurur tafşīl-i 'ām⁹
41. Remy-i hākk beyninde kārınle temettü' çün cezā
Zebħ-i¹⁰ kurbān oldu yigirmincisi kesr itme ezā [6a]

⁵ Mısrada vezin bozuktur.

⁶ Gecenin bir bölümünde.

⁷ "Müzdelife'de vaqfa dur" ibaresi, vezin gereği "Vaqfa dur Müzdelife'de" yazıldı.

⁸ "Rek' atāndır" kelimesi vezin gereği "rek' atān" okundu.

⁹ Mısrada vezin bozuktur.

¹⁰ "Zebħ" kelimesindeki pelték "ذ" harfi sehven keskin "ز" olarak yazılmıştır.

42. Bu ikiniñ zebhü¹¹ yevmü'n-naḥr içindedir imām
Halk taḫşir fi'l-ḥarām yigirmi iki vâcib tamām
43. Vâcibiñ hükm-i luzûm demdürür it ihtirâz
Ne olacaḫ dimez ḥayâ ider ol ehl-ihtirâz

Fî-Beyân-ı Süneni'l-Mü'ekke

44. Müfridi bi'l-ḥacc için dindi sünendir [ol] tavâf
Ḳârin âfâkiyedir evvel ḳudûm ber-ihtilâf
45. Şavṫ-ı ulâda remel sa'y içre itmek hervele
Hînet üzre yürümeḫ Bâḳî'de zıdd-ı hervele
46. Müzdelife oldı beşincisi beytütet yine
Oldı altıncı mübeyyit cânım işit yevmü'l-Mina [6b]
47. 'İnde'l-iḥrâm ḡusl ile lübs izâr ile ridâ
Reḳ'ate'l-iḥrâm muḫaddem şoñra iḥrâm it edâ
48. On biri tekrâr lebbeyke ibtidâ vü istilâm
Vaḫ' -ı yed taḫbîl ile rûkn-i Yemânî istilâm
49. Fî-tavâfi'l-ḥacc u 'umre izṫibâ' dır on beşi
İstilâm it sa'y ile beyne't-tavâf pāk it işi
50. Zıkr-i envâ' -ı du'â vâriddür efdâl fi't-tavâf
Sa'y-ı eşvâṫ-ı muvâlât oldı bil beyne't-tavâf
51. Ḥutbe üç mevzi' de maḫşûş ḡusl-i yevm-i ma' rifet¹²
52. Hükmi sünnetdir isâ'et mâ'-âdâda evlâ terk
Farzı terk itmek gibidir câhile evlâyı terk [7a]
53. Ḳaldı bilinmekden aşlâ hükmi-şer' üñ rütbesi
Dürr-i meknûn olsa diñlemeḫ yok ise rütbesi
54. Zann iderler şimdi rütbe māl ile cāh cemāl
'Aḳlıñı başıña al baḫ böyle mi dir Zü'l-celāl
55. Mālî cāhî pâyemiz var deyü bunda şüriden
Yarın anda zâhir olur ne işler aña var iden¹³
56. 'İlm ü faẓl u zirve-i taḫvâyadır anda naẓar
Şübhe iden şâhibin zâyi' iden gibi gezer

¹¹ “Zebhü” kelimesindeki peltek ”ذ“ harfî sehven keskin “ز“ olarak yazılmıştır.

¹² Bu beytin ikinci mısrası yazılmamış.

¹³ Mısrada vezin bozuktur.

57. Gezme ruḥṣat elde iken tevbe ile pāk eyle
Seyyidī gel ‘āmil ol iş bitmez aṣlā ḳāl ile
58. **Seyyidī** dön maḳşada virme vücūduña elem [7b]
 Çokça izhār itme ḥaḳḳı ḥaşm elindedir ḳalem

Fī-Beyāni’l-Müfsid

59. Müfsid-i ḥacdır cimā‘ -ı dübr-i ḳuble bī-nizā‘
 Ger nikāḥan yā sifāḥan diñle sen ehl-i fezā‘
60. Vaḳfeye tırmazdan evvel ekşer ‘umre olmadan
 Ger olursa bu denilen ḳaldı ol ḥacc olmadan
61. Muḥrim iken her biri itse cimā‘ ı keyfe kân
 Her biriniñ ḥaccı fāsıd olmada yoḳdur gümân
62. Lāzım oldu cümlesine eylemek ḥaccın ḳazā
 Ḳārin ger mu‘temir ḥükm eyledi şāḥib-ḳazā

Fī-Beyāni’l-Mekrūh

[8a]

63. Cümle mekrūhāt-ı ḥaccā didiler yigirmi dōrt
 Naẓmına sa‘y eyle luṭf it ba‘zı işyānıñı ört
64. Eşhur-i ḥacdan muḳaddem geymedir iḥrām biri
 Ḳāriñiñ iḥrām-ı ḥacca ‘umre soñ mekrūh biri
65. Vireler iḥrāma izni cāriye vü ‘abdine
 Men‘ ide soñra izār ile ridā’ı ‘aḳdine
66. Gövdeye bir şey’i şarmaḳ intifā‘ ile duḫūl
 Taḥt-ı estāre ḥazer it itme şer‘ısiz duḫūl
67. Böyle dir şer‘-i Muḥammed daḥl idüp olma fuẓūl
 Terk-i beytūt ile ḥuṭbe daḥi te’ḥīr-i nüzūl
68. Mescid-i Cemre ḥaşāsın remyi remy itmek kebīr [8b]
 Messü tayyib şemm-fevākih daḥi keşr itmek kebīr
69. Şevb-i baḥs ile ṭavāf beytūte fī-yevmi’l-Minā
 Ḳıl müyesser yā ilāhī cümleye virgil Minā
70. Ḥaḳḳ-ı rub‘ ile ṭavāf-ı ibtidā ḡayri’l-ḥacer
 Ref‘ -i zikre fi’ṭ-ṭavāf virmez rızā İbn Ḥacer
71. Beyne’l-usbū ‘ayn ṭavāfiñ cem‘ i mekrūh bī-şalāt
 Tārike **Seyyid** şefā‘ at ide fāḥr-i kâ’ināt

Fî-Beyân-ı Mâ-Yeḥrimu 'Ale'l-Muḥrim

72. Muḥrime ihrâm ile olan ḥarâm kırk beş ḥarâm
Dört bölük oldu o lâkin zıkr olan kırk beş ḥarâm
73. On sekizde dem taşadduḡ on üç on birde behâ [9a]
Bâḡî kalan üç de cânım cebr-i nâḡış li'l-behâ
74. Cümle dem taşadduḡ kıymet ile cebr-i noḡşân her ne var¹⁴
Cümle vâcib cümleye terk eylemez raḡmet umar
75. Raḡmet ummaḡ ictinâb itmeksizin didi muḡâl
İçmeden ḡandum u toydum yimeden dimek muḡâl
76. Baba [hem] ana dilinde añlamaḡdan ḡaldı nâs
Bâ' işi va'llâhi şek yok dinilirse şerr-i nâs
77. Şerr-i nâs kimdir deyü tevḡik olup şorsa biri
Kütüb-eslâf toḡḡoluydı şormaḡa ḡorsa biri
78. Gel merâma **Seyyidi** depretme derdiñ deprenir [9b]
Cüz'ice fehmi olan añlar murâdi deprenir
79. Ḥaḡ bilinmez ḡaḡ ile bil ḡaḡ bilinir ḡaḡḡ ile
Böyle dir ḡükm-i selef müşbeddürür bu ḡaḡḡ ile
80. Evvelâ itmeñ cimâ' u lems ü ḡuble 'âneḡa
Üçü şehvetle muḡayyed siyyemâ mu'âneḡa
81. Ḳaşş-ı liḡye rub' u re'si ḡaḡ ile lübs-i ḡamîş
Vâcih re'süñ rub' u gelen kâmilen örtmek desîs
82. Teḡayyüble teddehün lübs şevb maşbüḡ muḡayyeb
Meger maḡsül ola maşbüḡ bulmaya muḡayyeb
83. Daḡi terk eyleye remy tecâvüz ide mîḡâtı
Bilâ-ihrâm tecâvüzdür geḡe ḡün yeh ekşer evḡâtı¹⁵
84. Ṭavâf-ı şadr-ı sa' yiñ ekşerin terk itme on dördü [10a]
Tedavî terk-i vâcib ekl ḡayyib te'ḡire virdi
85. Bu ma' dūd on sekiz vâcib bunuñ terkinde vâcib şât
Velâkin iki mevzi' de kifâyet eylemez bil şât¹⁶
86. Ṭavâf ḡaḡḡdan evvel vaḡfeden şoñra cimâ' cânı
Cünüb ḡayz u nifâsla ziyâret oldu çün şânı¹⁷

¹⁴ Mısrada vezin bozuktur.

¹⁵ Mısrada vezin bozuktur.

¹⁶ Beytinde vezin bozuktur.

¹⁷ Beytinde vezin bozuktur.

87. Bu iki fi' l ' işyâna bakarla ibl olan vâcib
Hazer it **Seyyidî** nazm it nedir bâkî kalan vâcib

Fî-Beyân-ı Mâ-Lizeme Minhu't-Taşadduk

88. Tatyîb 'uzv noqşâmı keye mu' tād olan şevâbı
Yüriye baş vechin daği gündən az ola hūnı
89. Rub' dan azı halk idüp daği ğayrıda halk-ı ser [10b]
Ve hem qaşş-ı ezāfir başdan az yāhūd ola ekşer
90. 'Uzvdan az tedhîn daği üç taş birin terki
Tavāfı naql iden muħaddiş daği şadr-ı tavāf terki¹⁸
91. Tavāfdan da ziyâret çün eḳallî terk oldu on üç
Taşadduḳdur olan vâcib bularda ğayrı şey ' yok hîç¹⁹

Fî-Beyân-ı Mâ-Lizeme Minhü'l-Ḳıymetü

92. Ḳatlı ü şayd u birre işâret kesir beyza netf-i rîş
Daği itmekdür delâlet ger iderse bâtıl iş
93. Kesri ḳat' -ı ' uzvı cerh ḳat' -ı şecer daği nebât
Ḳıymeti vâcib bu on birde ' amel it ḳıl şebât

Fî-Beyân-ı Mâ-Yecibu Fîhi Cebri'n-Nuqşân

[11a]

94. Cerh ü netf-i rîş idüp şaĝa vire noqşân aña
Bu üçünden vâcib olur cebr ü noqşân aña
95. Vaşf olan kırık beş ḫarâm oldu beyân eyler merâm
Niçe itmek hürmeti Rabbiñ didi beytü'l-ḫarâm

**Fî-Beyân-ı Ahkâm-ı Fevti'l-Hacc
Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ülün**

96. Vuḳûf-fevt olmaḳ ile fevt olur ḫacc
Şurūḫı olmaya bâtıl olur ḫacc
97. Aña lâzım taḫallül ide ' umre
Sürer ef' al-i ' ömre āḫir ' umre
98. Minā günine yetişirse ol ḫacc
Ki ḳurbân vâcib olmaz gel gözün aç [11b]
99. Gelen yıl yâ daği soñra ḳazâsı
Olur vâcib budur Ḥaḳḳ' ın ḳazâsı

¹⁸ Beyitte vezin bozuktur.

¹⁹ Beyitte vezin bozuktur.

100. Temettü' müfrid olursa bu aḥkām
Ola kârin olur 'aks üzre aḥkām
101. Ṭavâf u 'umre sa'y ider anun'çün
İder ḥaccîñ fevâti ṭavâf içün²⁰
102. İki çün daḥi ḥalk ile sa'y
İder işkât-ı dem ḥalk ile sa'y
103. Ki ḥacdan ğayrı şey' kalmaz każāya
Dir âmennā olan rāzī każāya

**Fī-Beyân-ı Mâ-Yübâhu Li'l-Muḥrimi Velâ-Yelzimü Bi-fi'lihi Şey'un
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün**

104. Otuz altı oldı cânım muhrime olan mübâḥ [12a]
Lâzım olmaz bir ciñayet budurur ḥükmi mübâḥ
105. Kâtl-i ḥayye fâre 'aḳreb kelb ü ğurâb neml ba'üz
Ḥide'tün seretân kurt' zi'b berâġis selehfân
106. Dört şey' zebḥ²¹ ile şayd-ı semek câ'iz şifât²²
107. Ğusl idüp ḥammâ[ma] girmek daḥi câ'izdir gözüm
Maḥmil-i fişât-ı istizlâl-i beyte yoḳ sözüüm
108. Şedd-i hemyân lübs-i ḥâtem kat'-ı eşcâr-ı ḥaşîş
Raṭb u yâbis fi'l-ḥarâm câ'iz degil olsa ḥaşîş
109. İktiḥâl min-ğayr-ı ṭayb dühn-i şikâḳ ekl-i semîn [12b]
Dühn laḥm u şaḥm u ilkâ itmek cebîn²³
110. Ğusl-i şevb kaşd-ı nezâfet daḥi tecdîd-i libâs
Seyyidî 'azm-ı ḥulûs it ḳalmasın ḳalbiñde pâs
111. Bu otuz altı [hem] oldı beyân eyle 'ayân
'İlme ṭâlib olmayan dünyâ vü 'uḳbâda yayan

SONUÇ

Bu çalışmada tespit edilen manzum menâsik-i hac sayısı dokuzdur. Bunlardan dördü, (Gubârî, Şemseddin Sivâsî, Muḥyî Gülşenî ve Amîkî'nin *Menâsik-i Hac*'ları) XVI. yy.da yazılmıştır. Geriye kalan beş eserden ikisi, (Bahtî ve çalışma konumuzu oluşturan Seyyidî'nin *Menâsik-i Hac*'ları) XVII. yy.da, diğer ikisi (İndî ve Kâmil'in *Menâsik-i Hac*'ları) XIX. yy.da ve bir eser de (Bekir Sıdkî'nin *Menâsik-i Hacc*'ı) XX. yy.da yazılmıştır. Bekir Sıdkî'nin *Menâsik-i Hacc*'ının dışındaki bu eserlerin orta hacimli eserler olduğu görülmüştür. Bu eserlerde haccın farzları, vacipleri,

²⁰ Nüshada "içün ṭavâf" dizilimindeki ibare, kafiye zaruretinden "ṭavâf içün" şeklinde yazıldı.

²¹ "Zebḥ" kelimesindeki pelték "ذ" harfi sehven keskin "ز" olarak yazılmıştır.

²² Beytin ikinci mısrası yazılmamıştır.

²³ Mısrada vezin bozuktur.

sünnetleri; bunların nasıl ve hangi sırayla icra edilmesi gerektiği; Hacerü'l-esved, Altın Oluk, Müstecâr, Makam-ı İbrahim gibi Mekke'deki kutsal yer ve nesnelere; Kâbe'nin inşası, kutsiyeti ve Medine'deki ziyaret yerleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Yanı sıra Kâbe ile münasebetlerinden dolayı özellikle Hz. Âdem, İbrâhim, Hz. İsmâil ve Hz. Muhammed'in hayatları ile kutsal yerlerde okunması gereken âyet ve bazen oldukça uzun dualara yer verilmiştir. Yukarıda bahsi geçen ve ayrıntılı olarak anlatılan bu hususlar, çalışma konumuzu oluşturan Seyyidî'nin *Menâsik-i Hacc'*ında ya hiç anlatılmamış ya da bunlara kısaca değinilmiştir. Seyyidî'nin eseri, hacla ilgili unsurları muhtasar anlatma bakımından yukarıda zikredilen menâsik-i haclardan ayrılmıştır.

Menâsik-i Hac, Seyyid/Seyyidî mahlaslı bir şair tarafından XVII. yy.in sonunda yazılmıştır. Kaynaklardaki ve şairin eserlerindeki bilgiler, müellifinin 13 Şaban 1118 / 20 Kasım 1706 vefat eden Konyalı Seyyid Mehmed Efendi olmasını kuvvetle muhtemel kılmıştır. Müellife ait üç eserden birincisi olan *Menâzil-i Hac* daha önce bir çalışmayla duyurulmuştur. Bu çalışmayla müellifin diğer eseri *Menâsik-i Hacc'*in metni ilk defa transkripsiyon yoluyla ortaya konulmuş, ayrıca müellifin daha önce bilinmeyen *Nazm-ı Peygamberân* adlı üçüncü bir eseri, tespit edilmiştir. Bu çalışmayla ortaya çıkarılan *Menâsik-i Hacc'*in hac edebiyatına katkıda bulunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Fakih. (1974). *Kitâbü Evsâfı Mesâcidi's-Şerîfe*. Haz. Hasibe Mazioğlu. Ankara: TDK Yay.
- Bekir Sıdkî. (1329/1911). *Menâsik-i Hac*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzya.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. (1992). *es-Sahîh el-Kütübü's-sitte ve şuruhuhâ*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Coşkun, Menderes. (2002). *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Çavuşoğlu, Raşit. (2019). *Hicaz Yollarında Bir Sûfî Mehmed İlhamî'nin Hac Seyahatnâmesi*. Ankara: Okur Akademi.
- Çiftçi, Ömer. (2017). *Hâtîmetü'l-Eşâr Fatîn Tezkiresi*. Ankara: KTB Yay.
- Donuk, Suat. (2019). Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi ve Manzum Hac Menâzilnâmesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 123-169.
- Elgün, Adnan. (2005). *Kâmil Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hacc'ı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi M.Ü.].
- Erdem, Sadık. (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurfâ'sı (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük)*. Ankara: AKM Başkanlığı Yay.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi (9. Kitap)*. Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve Robert Dankoff. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Genç, İlhan. (2000). *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin) Esrar Dede*. Ankara: AKM Yay.
- Gül, Amine. (2006). *Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi M.Ü.].
- Harman, Ömer Faruk. (1996). Hac. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 14, ss. 382-386). İstanbul: TDV Yay.
- Karataş, Ahmet. (2003a). *Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Menâsik-i Haclar ve Nâlî Mehmed Efendi'ye Atfedilen Menâsik-i Hac (Edisyon Kritik)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi M.Ü.
- Karataş, Ahmet. (2012b). Nâlî Mehmed Efendi'nin Menâsik-i Hac Manzumeleri. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42, sy. 177-194.
- Kiraz, Seydi. (2020a). *İndî'nin Manzum Menâsik-i Hacc'ı (İnceleme Metin Dizin ve Sözlük)*. Erzurum: Fenomen Yay.

- Kiraz, Seydi. (2020b). Fethî'nin Manzum Menâzil-i Hacc'ı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 261-285.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî*. Haz. Nuri Akbayar ve Seyit Ali Kahraman. C. 5. İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- Mehmed Şemseddin. (1332/1913). *Yâdigâr-ı Şemsî*. Matbaa-ı Vilayet. Bursa.
- Mirzâzâde Mehmed Sâlim Efendi (2005). *Tezkiretü's-Şuarâ*. Haz. Adnan. İnce. Ankara: AKM Başkanlığı Yay.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin en-Nişâburî (1992). *es-Sahîh el-Kütübü's-sitte ve Şuruhuhâ*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Osmanzâde Hüseyin Vassaf. (2011). *Hicaz Hatırası*. Haz. Mehmet Akkuş. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Öğüt, Salim. (2006). Hac. *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (C. 2, ss. 616-633). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- Özcan, Abdulkadir. (1989). *Şakâik-i Numaniye ve Zeyilleri Şeyhi Mehmed Efendi* (C. 4). İstanbul: Çağrı Yay.
- Sarıkaya, Meliha. (2006). *Hüseyin Vassaf'ın Hicaz Hatırası veya Bir Asır Öncesinin Hicaz Günlüğü*. 10, 62-66.
- Seyyidî. (1110/1698). *Manzûm Menâsik-i Hac* (001815-I, 1b-12b).
- Seyyidî. *Manzûm Menâzil-i Hac*, 1110/1698. DİB Katalog 001815-I, 12b-25b.
- Seyyidî. *Nazm-ı Peygamberân Aleyhi's-selâm*. DİB Katalog 001815-II, 26b-35a.
- Şemseddin Sivâsî. (2015). *Umdetü'l-Hüccâc*. Haz. Fatih Ramazan Süer. Sivas: Sivas Belediyesi Yay.
- Toker, Mustafa. (2009). Şemseddin-i Sivasî'nin Menâsikü'l-Huccâc veya Umdetü'l-Huccâc Adlı Eseri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(2), 961-975.
- Uzun, Mustafa. İsmet. (2001). Kâbe/Türk Edebiyatı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 23-26). İstanbul: TDV Yay.
- Yaran, Rahmi. (1996). Hac. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 14, ss. 410-413). İstanbul: TDV Yay.
- Yazar, Sadık. (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* [Yayımlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi].
- Yılmaz, Hüseyin. (2019). *Türk Edebiyatında Manzum Menâsik-i Hac Tercümeleri ve Amîkî'nin Fütûhu'l-Harameyn Tercümesi (Metin İnceleme ve Çeviri Yazısı)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi].
- Zemahşerî, Cârullah Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ahmed. (1419/1998). *Esâsu'l-belâğâ. Esâsu'l-belâğâ* (C. 2). Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.

EK 1

